

Nathan Rosenberg i Luther E. Birdzell

**KAKO SE ZAPAD
OBOGATIO:
EKONOMSKA PREOBRAZBA
INDUSTRIJSKOG SVIJETA**

August Cesarec, Zagreb, 1993.

Jedna od najupadljivijih i po posljedica dramatična značajka gospodarske slike današnjeg svijeta jest svakako strahoviti jaz između razvijenog i, možemo slobodno reći, ostatka svijeta. Godine 1986. autori N. Rosenberg i L.E. Birdzell poduhvatili su se pokušaja da kroz opsežnu gospodarsku povijest Zapada sagledaju objašnjenja njegova ogromnoga gospodarskoga rasta, odnosno bogatstva - toliko poželjnog "objekta čežnje" i Trećega svijeta i ex-socijalističkih zemalja europskog Istoka (uključujući i našu).

U jednom od poglavlja koje se bavi usporedbom gospodarstava (sad već bivšeg) Sovjetskog Saveza i suvremenog Zapada, nalazimo i njihovo osnovno sociološko polazište i kriterije. Polazeći od socioloških pojmova površinske i dubinske ideologije (A. Gerschenkrona), autori konstatiraju disparatnost deklariranih i realno djelatnih ciljeva u datom društvu. Stoga se zalažu za prednosti usporedbe gospodarskih sustava prema stopi rasta materijalnog blagostanja koji uživa najveći postotak stanovništva. Ključna praktična prednost toga pristupa jest izbjegavanje rasprave o manje ili više "moralno zadivljujućim" vrijednostima društvenih ciljeva pojedinih društava (npr. socijalizma ili kapitalizma). Autori se, slijedom toga, priklanjaju statistički i povijesno utemeljenoj, a u vrijednosnom smislu suzdržanoj ekonomskoj analizi.

Uvod knjige naznačuje problem rasta Zapada od kojeg su autori krenuli, a za čitatelja je intrigantan po prilično lapidarnom odbacivanju najčešćih "popularnih" tumačenja porijekla bogatstva Zapada (od pljačke kolonija do znanosti i eksploatacije). Me-

đutim, ubrzo susrećemo obilje povijesnih podataka u prilog teza autora. Također, već na početku, u želji da izbjegnemo vrijednosni pristup, autori inzistiraju na otklonu od ideološke konotacije uvriježene uz termin kapitalizam.

Knjiga je podijeljena u deset poglavlja koja slijede pregledno, po povijesno-kronološkom i tematskom principu. Prva polovica knjige razlaže društvene i povijesne činjenice gospodarskog rasta od srednjeg vijeka do kraja 19. stoljeća, dok se u drugom dijelu susrećemo, uz povijesnu pozadinu, i sa raščlambom glavnih aspekata rasta Zapada (tehnologija, znanost, organizacija poduzeća i tržišne institucije) i njihovom interakcijom. Završno poglavlje analizira suvremene gospodarske kontroverze Zapada s osvrtom na gospodarstva socijalizma i nerazvijenih.

Koji su, dakle, ključni faktori uspješnog rasta blagostanja Zapada i vitalnosti njegove privrede?

Temeljni su pojmovi na kojima autori inzistiraju: inovacija, eksperiment, organizacijska raznovrsnost, tržište i autonomija gospodarske sfere društva. Oni su, u svojoj međugri, temelj na kojem se gradi sistem gospodarskog rasta Zapada. Slijedom povijesno-sociološke analize, naglašeni izvangospodarski činitelji (demografski rast i urbanizacija u srednjem vijeku, razvoj političkih institucija te djelotvorne državne uprave u 19. st.) istovremeno su i uzroci i posljedice gospodarskog rasta.

Polazište povijesne analize jesu društvene i gospodarske institucije kasnog srednjeg vijeka. Autori prikazuju društvene promjene i inovacije koje će feudalizam preobraziti iz reguliranog društva integrirane političke, vjerske i gospodarske kontrole u pluralno, decentralizirano društvo, tijekom nekoliko stoljeća. Autori naročito naglašavaju **gradualnost** rasta Zapada koji je do razine blagostanja u 19. i 20. stoljeću "stizao u malim godišnjim prirastima". Inzistirajući na konkretnim povijesnim činjenicama, usput polemiziraju s marksističkim, ali i maltuzijanskim, utopističkim i ekonomskim "kontroverzama".

Izložimo sada neke od momenata značajnih u njihovom povijesno-ekonomskom prikazu nastanka rasta Zapada.

* Gospodarski rast Zapada, kao drastična promjena stila života društva, stavlja naglasak na kvalitativnim promjenama.

* Siromaštvo kao norma života za više od 90% stanovništva u zapadnom srednjovjekovnom kao i u većini svjetskih predindustrijskih društava početna je točka rasta Zapada.

* Spremnost političkih vlasti Zapada na popuštanje političke i crkvene kontrole odlučujuća je za visok stupanj slobode gospodarske sfere i upadljiv otklon od tradicija feudalnog društva primjenom inovacija i tržišta.

* Znanstvena eksperimentalna procedura Galilea i Bacona bitan je izvor invencije Zapada.

* Sedam stoljeća širenja trgovine Zapada dovodi u pitanje marksistički problem "trenutka prelaska" feudalizma u kapitalizam: ustvari je aktivna trgovačka klasa merkantilnom ekspanzijom (pomorstvo), povezana s monarhom "bizarnim institutom feudalne povelje", izgradila novo pluralno društvo "ucjepljivanjem urbanog svijeta na ruralni (feudalni).

* Imanentno urbani razvoj pravno-trgovačkih institucija kapitalizma vezan je za gradove ("nefeudalne otoke u feudalizmu").

* Calvinistički ogranak protestantizma bio je odgovor na zahtjev za moralnim sustavom autonomne gospodarske sfere kapitalizma, pogodnijim od feudalno-katoličkog koji svaki otklon (inovaciju) proglašava "herezom" ili "izdajom".

* Neponovljiva kombinacija primjene inovacije na tržištima i decentralizacije političke vlasti Zapada daje ključnu formulu rasta: odluke o inovaciji su raspršene na relativno velik broj pojedinaca i tvrtki izloženih tržištu.

* Sustav inovacija (pojedinaца na tržištu) Zapada neodvojiv je, prema autorima, od sustava privatnih vlasničkih prava zbog specifičnog oblika nagrade i kazne na tržištu.

* Organizacijska inovacija Zapada, koje je rezultat raznovrsnost privrede, najneprikladnija je za ideologiju od svih područja ljudskog djelovanja.

* Uz pomoć Braudelovog pojma "proleterijata" (goleme većine predindustrijskog stanovništva u posvemašnjoj bijedi) autori preokreću uvriježenu sliku strahota ranog tvorničkog sustava (koja je, naime, rezultat engleske romantične literature kao izraza interesa srednje i cehovsko-zanatlijske klase), tvrđnjom da su rane tvornice dovele ne do pogoršanja već do boljitka radnika, jer su ih regrutirali iz gaženog "potproleterijata", izrabljivanih šegрта i viška poljoprivredne sirotinje. Slijedi da je industrijska revolucija kao gospodarski rast bila rješenje, a ne uzrok nagomilanih socijalnih problema izazvanih rastom gradova.

Drugi dio ove knjige razmatra razvoj kapitalističkih institucija, tehnologije, raznovrsnosti oblika poduzeća i ulogu profesionalne znanosti u drugoj industrijskoj revoluciji. Prijelaz u dvadeseto stoljeće obilježava velika američka korporacija u javnom vlasništvu (dioničara) sa cirkulirajućim burzovnim dionicama kao još jedna u nizu zapadnih inovacija koje održavaju njegov rast. Tako autori kao stalnu nit provlače ključnu zaslugu permanentnoga sustava inovacija i tržišnoga eksperimentiranja za višestoljetni neprekinuti gospodarski rast. U tom smislu, opisujući današnji prevladavajući krajolik velikih fuzioniranih korporacija (uz opširne rasprave problema konkurencije, hijerarhije i agencijskog rizika), posebno naglašavaju i nadalje odlučujuću ulogu malih poduzeća. Ona, naime, jamče daljnji rast Zapada kroz inovacijski proces, ali i rješenje zaposlenosti, jer danas (u uslužnom sektoru) zapošljavaju najveći broj radne snage.

Spomenimo, pri kraju, i neke zaključke ali i moguće pouke - poticajne i za sociološko ispitivanje naše gospodarske zbilje -ove uzbuđljive knjige zanimljiva stila, koji povremeno ide od napete povijesne pripovijetke pa sve do vrsne ekonomsko-statističke analize.

Znanstveni, pa potom i tehnološki rast Zapada nije niti blizu točke iscrpljenja, jer se ne vide imanentne granice tom rastu. Na toj tvrdnji temelji se optimistička prognoza o permanentnom rastu i u budućnosti.

Jedna od ključnih sastavnica impresivne vitalnosti zapadnih privreda jest i osobina inovacijskog sustava da najveće nagrade dodjeljuje onima koji su materijalni boljitak i priskrbili - neovisno o njihovim motivima. S druge strane, važna uloga zapadnjačkoga "nakostriješenog" individualizma lakše se mogla izraziti u nikad do kraja hijerarhiziranom i decentraliziranom gospodarstvu pluralnih društava Zapada.

Iako autori kritički analiziraju "pokojno" socijalističko gospodarstvo, uključujući i naličje jugoslavenskog samoupravljanja, to knjizi ne oduzima već joj retrospektivno dodaje na draži. "Stari" su obrasci, naime, ustrajni.

Eventualni naputak (za razmišljanje) kako zemljama Trećega svijeta tako i novoniklim istočnoeuropskim demokracijama mogao bi glasiti: društva s jakim centraliziranom političkom kontrolom, pretjeranom vjerom u moć državne uprave za postizanje

"pravog" rasta, prekomjernim "grabljenjem" iz gospodarske sfere teško mogu ostvariti gospodarska dostignuća Zapada. Suprotno tome, države Zapada su, tijekom 19. i 20. stoljeća, upravo susprezanjem od primjene vlasti nad svojim privredama strahovito povećale i svoje bogatstvo i svoju političku moć. Nemoguće je, dakle, oponašati zapadnu organizaciju **inovacije** bez istodobnog oponašanja decentralizacije poduzetništva: raspršivanje ovlasti (i rizika) donošenja gospodarskih odluka na velik broj najraznovrsnijih poduzeća.

Pitanje je, međutim, koliko su novonastale političke elite pripravne na tako drastičan gubitak osjećaja kontrole nad "svojim" (nacionalnim) ekonomijama, ali i kojom brzinom se sustavi vrijednosti nezapadnih društava mogu prilagoditi takvim pravilima igre? U usporedbi s time, društvima Zapada gospodarski su rast i blagostanje donijeli svakako lagodnije brige. Povećane društvene aspiracije (ekologizam, npr.) omogućavaju smišljanje strategija upotrebe bogatstva za stvaranje društva boljega na još neki način.

Dražen Korda